

Dankó Imre

Emlékezés egy tudós lelkipásztorra

Öt évvel ezelőtt, 1997 decemberében szinte észrevétlenül temettük el Takács Bélát, a Tiszáninneri Református Egyházkerület sárospataki Tudományos Gyűjteményei Múzeumának, majd a Debreceni Református Kollégium Múzeumának igazgatóját. A jónevű ipar-, iparművészet-, művészettörténész, művelődéstörténész, etnográfus; a népszokások, a népművészet, a szakrális néprajz jeles személyisége teológiai doktor, a történelemtudomány (néprajz) kandidátusa volt. Református lelkészként a tolcsvai, majd a Debrecen - Mester utcai gyülekezetnél szolgált hosszabb ideig. Tudományos munkásságát a kulturális kormányzat Móra Ferenc-díjjal és a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjével ismerte el.

Takács Béla önmagában visszahúzó, maga-magát szigorú, következetes és folyamatos munkára fogó, rendkívül szerény, ám hihetetlenül szívós, magában őrlődő ember volt. Ez az egyfajta, majdnem aszketikus életmód nagyban hozzájárult ahhoz, hogy sok időt fordíthasson kutatásra-gyűjtésre, hogy igen termékeny lehessen. Minthogy az volt a munkamódszere, hogy monografikusan feldolgozandó témáihoz éveken át gyűjtötte az anyagot, megpróbálta a kérdést a lehető legtöbb oldalról megismerni; az apró részeredményeket pedig, olykor-olykor csak egy fontosabb adatot is, igyekezett rövid cikké, adatközlésszerű tanulmányocskává formálni és megjelentetni. Elmondhatjuk, hogy a hatvanas évek elejétől a kilencvenes évek derekáig lapjaink, folyóirataink (Borsodi Szemle, Élet és Tudomány, Múzeumi Kurír, Ethnographia, Néprajzi Értesítő, Magyar Könyvszemle, Nyomdász, Theologiai Szemle, Confessio, a miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, Reformátusok Lapja, a miskolci Herman Ottó, az egri Dobó István, a debreceni Déri Múzeum évkönyvei stb.) tele voltak kisebb-nagyobb írásaival. Ezekből nem egy esetben, például a Reformátusok Lapja hasábjain megjelentekből, sorozatokat is képzett (Érdekességek egyházi életünk múltjából, Református szimbólumok, Az evangélisták szimbólumai, Különleges úrasztali edények, Híres épületek a Bibliában, Mesterségek a Bibliában, Foglalkozások a Bibliában stb.). Talán e sorozatcímek is igazolják, hogy Takács Béla bármily profán témával foglalkozott is – ahogy Komlós Attila fogalmazta meg, egy vele folytatott interjú során – mindig „az istenes művészet őrzője” volt.

Takács Béla minden tekintetben Sárospatak, közelebbről Újszászy Kálmán neveltje, a „cédrusfa árnyékában felnőtt” egyik legkiválóbb tanítványa volt. A megtépett, sok vihart kiállt, de megmaradt, Csontváry által oly beszédesen elének állított libanoni céd-rushoz hasonlított professzorát az Újszászy Kálmán emlékkönyvben közreadott valomások köszöntőjében. Az 1930-ban Kispatakon született parasztyerek éles eszével, nagyfokú érdeklődésével, számos készségével már az elemi iskolában felhívta magára a pataki „tehetségmentők” figyelmét. Továbbtanulásról gondoskodtak, 1940-ben a Sárospataki Kollégium Gimnáziumába iratkozott be, 1949-ben érettségizett és mi sem volt számára természetesebb, minthogy tanulmányait a Sárospataki Kollégium („A Főiskola”) Teológiai Akadémiáján folytassa. Teológiai tanulmányait azonban nem fejezhette be Patakon, mert 1951-ben megszűnt a pataki Teológia, a hallgatók tanulmányait a Debreceni Kollégium Teológiai Akadémiáján folytathatták. Így végzett Takács Béla is Debrecenben, 1954-ben. Ezt követően rövid ideig segédlelkész volt a debreceni kollégiumi Nagykönyvtárban, majd Hajdúböszörményben. Bárhová sodorta is a sorsa, sőt, bármennyire megkedvelte például Debrecent, és azonosult is vele, sohasem tudott, de nem is akart Pataktól elszakadni. Élete végéig megmaradt életének vezérlő személyiségei, a nagy pataki tudós tanárok és nevelők, valamint a nagynevű, nála alig néhány évvel idősebb tanítványaik tevékeny, alkotó bűvkörében. Mindenek előtt Újszászy Kálmán, Nagy Barna, Szabó Zoltán, Szabó Lajos, Koncz Sándor, Tárczy Árpád, Bálint József, Jakob Károly, Urbán Barnabás, Hegyi József, Palumby Gyula, Bertha Zoltán, Maller Sándor, Harsányi István, Bakos József, illetve Czegle Imre, Nagy Dezső és Román János alakja tűnik föl előttünk Takács Béla elindulása idején. Felkészülésében, útrairidításában nagy szerep jutott a sárospataki Rákóczi Múzeum muzeológusainak és „külső munkatársainak” is, akik közül nem egy országos nevű tudós, kimagasló szervező egyéniség is volt. Ilyen vonatkozásban Bakó Ferencre, Dankó Imrére, de főleg Balassa Ivánra kell gondolnunk, mint ahogy a „külső munkatársak” esetében Benda Kálmánra, Makkai Lászlóra, Détshy Mihályra, Katona Imrére (kerámiakutató), Tasnádiné Marik Klárára kell figyelniük.

Amikor Újszászy Kálmánnak sikerült a Sárospataki Kollégium Nagykönyvtárából, a Kollégiumi és Egyházkerületi Levéltárból, az 1940-es évek elején kezdeményezett, a híres-neves Faluszeminárium anyagára épült egyháztörténeti, egyházszociológiai, művészeti, néprajzi és műemlékvédelmi Adattárból, és a Főiskola különböző, de főleg iskolatörténeti, református egyházművészeti anyagokból álló Kollégiumi Gyűjteményéből (múzeumából) kialakítani a Sárospataki Tudományos Gyűjteményeket Czegle Imre könyvtárossal, Román János levéltárossal, azonnal visszahívta Takács Bélát,

aki 1958-tól múzeumigazgatóként (1966-tól párhuzamosan tolcsvai lelkipásztorként is) intézte a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Múzeumának ügyeit. Takács Béla hihetetlenül rövid idő alatt, s azt talán mondani sem kell, hogy milyen nehéz és mennyire szerény körülmények között, a gondjaira bízott gyűjteményt valóságos múzeummá fejlesztette. Muzeológusi tevékenységéből következően természetes, mi több törvényszerű, hogy elsődlegesen, mint muzeológus hívta fel magára mind a szakmai, mind pedig az általános közvélemény figyelmét. Tudatosan foglalkozott muzeológiai kérdésekkel. Az akkoriban formálódó magyar muzeológia-tudományág egyik szerény, de fontos és szép eredményeket hozó, elméleti és gyakorlati munkása volt. Első írásai is muzeológiai természetűek voltak, egy-egy kimagasló műtárgy leírásai, ismertetései (A Rákóczi-asztal Sárospatakon, Munkácsy Mihály Sárospatakon, Izsó Miklós művei a sárospataki Kollégium Múzeumában, stb). Hogy azután egymás után jelentesse meg nagyszerű, gondos kiállítású könyveit. Kutatása és feldolgozásai fő területei is ekkor, sárospataki indulása idején körvonalazódtak: nyomdászat-nyomdatörténet, üvegművesség, üvegipar, üvegművészet, textilművesség, hímzés, csipkeverés, ónművesség, ötvösség, famunkák, asztalosság, bútorzat stb., és mindezek függvényében egyfajta műemléki kutatások, illetve műemlékvédelmi munkák. Mindezt úgy foglalhatnánk leginkább össze, hogy az általános művelődéstörténet kutatója, feldolgozója volt. Munkásságában ezek a kutatási-feldolgozási területek, témakörök mindvégig megmaradtak, bizonyos arányeltolódásokkal jelen voltak és sajátos módon a református klenódiomtörténet, a református egyházművészet nagy és oly sokrétű tárgykörébe integrálódtak. Esetenként a szigorúan vett tárgykörök és kutatási szempontok kibővültek mindazokkal a társadalom- és gazdaságtörténeti, illetve szokás-, folklórvonatkozásokkal, amelyek maguktól érthetően adódtak egy-egy tárgykör vizsgálatánál, feldolgozásánál. Ettől függetlenül Takács Béla feldolgozásaira általában a gondos, a történetiség szempontjait messzemenően érvényesítő leírás a jellemző. Mégpedig muzeológusi mivoltából következően esetében konkrét, tárgyszerű, az összefüggésekre, a tényleges funkciókra és funkcióváltásokra nagy figyelmet fordító leírásokról van szó. Ő maga is elvégzett sokféle összevetést, összehasonlítást. Hiszen tárgyait mindig genetikusan, az előzmények összefoglalásával, a rokon, netán azonos, de a hasonló jelenségekkel való összevetés módszerével tárgyalta, írta le, mégoly rövid, tárcaszerű írásaiban is. Ennek a kezdeti időszaknak oly jelentős munkák az útjelzői, mint az 1958-ban kiadott Comenius sárospataki nyomdája című könyve, vagy az 1962-ben napvilágot látott A telkibányai keménycserépgyár parasztedényei című nagy tanulmánya, illetve az 1968-ban kiadott A Zemplén hegység üveghutái című könyve,

azután az 1970-ben közreadott Parádi üvegművészet című munkája, valamint az 1978-ban, a Magyar Helikon Kiadónál bibliofil kiállításban megjelentetett A sárospataki nyomda története című monográfiája.

Takács Bélát 1973-ban a Debreceni Református Kollégium Múzeuma igazgatójává nevezték ki. Az átköltözés nem járt különösebb megrázkódtatással, hiszen ő már előzőleg jól tájékozódott a debreceni viszonyokról, éppen a kollégiumi Múzeum vonatkozásában is. Debrecenbe költözve ott és úgy folytatta munkáját, ahogy Sárospatakon abbahagyta. 1990-ig itt is lelkesként, a Debrecen – Mester utcai Gyülekezet egyik lekipásztora-ként végezte muzeológusi-múzeumigazgatói munkáját. Végigtekintve Debrecenben eltöltött negyedszázadán az állapíthatjuk meg, hogy muzeológiai, tudományos és közművelődési tevékenysége nagymértékben kiszélesedett. Nemcsak a kollégiumi Múzeumot hozta rendbe és szervezte, fejlesztette tényleges, a korszerű muzeológia elvei és gyakorlata szerint működő múzeummá és juttatta el első korszerű állandó kiállításáig, hanem a tudományos kutatás és feldolgozás tekintetében is kiszélesítette munkásságát. Benkő Istvánban, az Alföldi Nyomda akkori vezérigazgatójában és az Alföldi Nyomdában, a Benkő István körül kialakult baráti körben (Tóth Bélával, az irodalomtörténéssel, művelődéstörténéssel, Benkő Ferencsel a helytörténész, művészet-művelődéstörténéssel, műgyűjtővel, Kass Jánossal, a szegedi tipográfus-grafikussal, Dankó Imrével a muzeológussal, nyomdatörténéssel, Molnár Lászlóval a mesterszedővel, könyvtervezővel, Hapák Józseffel, a fotóművésszel, Módy Györggyel, a muzeológus, hely- és művelődéstörténéssel, P. Szalay Emőkével, a muzeológussal, nyomda- és iparművészettörténéssel, stb.) tevékenységét messzemenően támogató alkotó közösségre talált. A Debrecenben tovább folytatott nyomdászati-nyomdatörténeti tevékenysége elsősorban ebben a körben váltott ki nagy érdeklődést és vívott ki elismerést. Nyomdászati, nyomdatörténeti, illetve az ezekkel a kérdésekkel összefüggő munkásságára az is jellemző, hogy ilyen irányú tevékenysége itt, Debrecenben kapott a korábinál határozottabb helytörténeti jelleget. Részt is vett azután minden nagyobb, monografikus szempontokat követő munkálatban, mint például a Debrecen története I. kötetében (1984), azután a Nyomdatörténeti tanulmányokban, a debreceni nyomdászat 425. évfordulójára (1986), illetőleg a Debreceni Református Kollégium történetében (a Kollégium 450. évfordulójára készült monográfia, 1988). Figyelme mind inkább a debreceni iparművészeti emlékek felé fordult és egymás után adta ki iparművészeti tárgyú könyveit. Közülük a nyomdászattal kapcsolatosakat, az Alföldi Nyomda segítsé-

gével, mint például a debreceni könyvkötőművészetről szóló monográfiáját is, 1980-ban; a gyöngyhímzéses debreceni díszkötésekről (könyvkötések), 1984-ben; a debreceni nyomda mintakönyvéről szólót 1991-ben.

A református klenódiумok közül leginkább talán az úrasztali terítőkkal foglalkozott. Az e tárgyban írt és közreadott számtalan cikkének, adatközlésének, tanulmányának egyfajta szintézise volt az 1983-ban kiadott könyve, a Református templomaink úrasztali terítői. Munkáiban következetesen igyekezett a néprajzi (népművészeti) szempontokat érvényesíteni, módszertanát tekintve pedig szívesen használt néprajzi módszereket. Néprajzi érdeklődése és tájékozottsága nemcsak sárospataki forrásokból fakadt és fejlődött. Debrecenben látta szükségét annak például 1983-ban, hogy felvétesse magát a Magyar Néprajzi Társaságba. Kimondottan néprajzi tevékenységének színtere a Doktorok Kollégiuma Vallási, vagy Egyházi Néprajz Szekciója volt, illetve, mint publikációs lehetőség, a szekció kétévenként megjelenő Vallási Néprajz című kiadványsorozata. Debrecenben is a múzeumban, a múzeum munkatársaiban talált leginkább segítőkre. A Déri Múzeum évkönyveiben több tanulmánya jelent meg. A Múzeumi Kurír is több dolgozatát közölte. Nem is szólva arról, hogy a Déri Múzeummal kölcsönös kiállításrendezési, muzeológiai együttműködést valósított meg. Természetesen bekapcsolódott a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének munkálataiba is. Itt Ujváry Zoltán professzorban nagyszerű segítőtársra, baráttra talált. Feltétlenül meg kell említenünk kandidátusi értekezéséért is szerepeltetett munkáját, a Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben című könyvét (1986). Tudományos életműve e részének betetőzését nagyobb lélegzetű képes munkái, az "Uram hajlékodat, szeretem házadat..." Református művészet Magyarországon (1990), valamint a Református templomok Magyarországon (társszerző, 1992) című albumok jelentették; mindkét kiadvány megjelent angol és német nyelven is.

Befejezésül hadd hívjuk fel a figyelmet arra, hogy nagy szükség lenne Takács Béla legkülönbözőbb helyeken megjelent olykor rövid, de tartalmukat tekintve rendkívül hasznos és értékes cikkeiből, tanulmányaiból egy majdhogynem kézikönyv szerepét betöltő válogatást közreadni. Mindenképpen szükség volna erre, mert véleményünk szerint a gyűjteményes kötet a legalkalmasabb arra, hogy Takács Béla tevékenységének sokféleségét, sokoldalúságát, az anyagban való elmélyülését, tájékozottságát, rendszerező készségét, összegező törekvéseit megismerhessük. Nem is szólva arról, hogy az így kiadott és hozzáférhetővé tett anyag sokkal könnyebben, sokkal eredményesebben tölthetné be forrás-szerepét, mint a kisebb-nagyobb periodikákban, szétszórva.